

Masarykův lid

ROČNÍK XX • 4. ČÍSLO • PROSINEC 2014

ČTVRTLETNÍK NEZÁVISLÉHO DISKUSNÍHO KLUBU MILADY HORÁKOVÉ

ZŠ Na Planině, Praha 4 - Krč, tel. č.: 233 373 934

e-mail: kmh@joura.cz

www.miladahorakova.cz

ČSOB, č. ú.: 556682/0300

Redakční rada: J. Adlt, E. Jourová

J. Titzlová, pod vedením Z. Dvořákové

Produkce a expedice: Nakladatelství Eva-Milan

Nevole, K Údolí 2, 143 00 Praha 12

REGISTROVÁNO MK ČR E 11026

STATĚ A POJEDNÁNÍ - AKTUALITY - ZE VZPOMÍNEK PAMĚTNÍKŮ - Z ARCHIVŮ - KNIHY, KTERÉ NÁS ZAJÍMAJÍ - JAZYKOVÝ SLOUPEK - VZPOMÍNÁME - ZE ŽIVOTA KLUBU MILADY HORÁKOVÉ - INFORMACE

STATĚ A POJEDNÁNÍ

Na valné schůzi KMH, která se konala 4. října 2014, obdržela redakce Masarykův lid od člena KMH bratra Chlupáče z Terezína dosud neznámou fotografii Milady Horákové, jež se po léta nacházela v jeho rodině. V tomto předvánočním čase ji otiskujeme, protože je plná pohody ze šťastného období života Milady Horákové. Milada Horáková je tu zachycena jako maminka s nedávno narozenou dceruškou Janou. Odhadujeme, že je to v roce 1934.

Nechť tato úsměvná fotografie vnese pohodu do vašich adventních dní.

NEZNÁMÁ FOTOGRAFIE MILADY HORÁKOVÉ

Proč vyhlíd jsem oknem teď k lesu ven?

Tam u lesa okno se třpytí,
tam vloni byl sněhový ještě lán
a letos už chaloupka svítí.

Já vsázím se, že se tam za stolem
dvě mladistvé tulí teď hlavy,
vždyť v chaloupce mladý je páreček
a první svůj svatvečer slaví.

A na nebi nad malou chaloupkou
tak do dálky hvězda se třpytí –
a snad by tři králové věděli,
kam napřesrok s poklonou jíti.

(Jan Neruda, z Prostých motivů)

M. Horáková s dcerou Janou

*Byl to český král, který se již v 15. století jako první evropský panovník pokusil založit mírovou unii. Pro připomenutí této výjimečné diplomatické snahy jsme vybrali z knihy profesorky Věry Olivové *O sportech a kratochvích v XV. století (nakl. Arista 2009)* její úvodní část s názvem *Diplomatická mise*.*

550. VÝROČÍ POSELSTVÍ JIŘÍHO Z PODĚBRAD DIPLOMATICKÁ MISE

Koncem roku 1465 odjelo z Prahy reprezentativní české poselstvo vedené Jaroslavem Lvem z Rožmitálu a Blatné. Na své dlouhé cestě navštívilo Německo, Francii, Anglii, Španělsko, Portugalsko, severní Itálii a Rakousko. Byla to diplomatická mise českého krále Jiřího z Poděbrad s významným diplomatickým posláním.

České království mělo v soudobé Evropě zvláštní postavení. V průběhu husitské revoluce byla narušena středověká struktura společnosti, ke slovu se přihlásily nové, nižší třídy a čeští „kacíři“ si vytvořili zvláštní křesťanskou církev vybudovanou na ideálech prvotního křesťanství. V době dozívání husitské revoluce byla na církevním koncilu v Basileji přiznána tzv. kompaktáty z roku 1436 svoboda náboženského vyznání pro přívržence husitského reformního proudu, pro tzv. utrakvisty. Z jejich řad byl roku 1458 – proti kandidátům z různých panovnických rodů – zvolen i nový český král Jiří z Poděbrad.

Během své vlády usiloval o upevnění správy země a její všestranný hospodářský rozkvět. Svou tolerancí a umírněným postupem se snažil překonat i složité vnitropolitické problémy v nichž se náboženské aspekty prolínaly se sociálními a národnostními. Utrakvistická strana představovala většinu českého národa včetně nižší šlechty, katolická strana měla oporu ve vedlejších korunních zemích. Cílem Jiřího bylo získat podporu svého programu všestranného upevnění a rozvoje českého státu všechny sociální vrstvy, utrakvisty i katolíky, Čechy i Němce.

V mezinárodní evropské politice bylo postavení Jiřího ztěžováno tím, že nepocházel z královského rodu. Pro evropskou aristokracii to byl člověk bez dostatečné urozenosti. Nadto byl stoupencem husitského hnutí, proti kterému bylo v minulosti vedeno křížácké tažení. Mimořádnou státnickou rozvahou a obratnou diplomacií se však Jiřímu podařilo obtíže překonat a prosadit se do evropské politiky jako rovnocenný partner. Získal dobré kontakty s německým císařem Fridrichem III., s Polskem a Uhrami, s Francií, Burgundskem i s mocnými Benátkami.

Impozantním mírovým projektem z let 1462 – 1464 proklamoval Jiří z Poděbrad zcela nové zásady mezinárodní politiky. Mezinárodní organizace svobodných a rovnoprávných států měla vyloučit válečné řešení konfliktů a nahradit je mírovým jednáním. Statut této mírové ligy určoval ve 23 člancích její práva a pravomoci i její organizační strukturu. K realizaci svého projektu zahájil Jiří i rozsáhlá diplomatická jednání. Jejich součástí bylo i vyslání zvláštní mise do Francie v květnu roku 1464.

Svou iniciativní a velkorysou politikou i tolerantní politikou vnitřní se Jiří z Poděbrad dostával do stále se zostřujícího konfliktu s papežskou stolicí. Existence „dvojího lidu“ v Čechách – tj. utrakvistů a katolíků narušovala jednotu křesťanské církve. Proto papež Pius II. zrušil roku 1462 platnost kompaktát, která tento stav legalizovala. Jiřího, jejich přívržence a obhájce, odmítl uznat za krále, prohlásil ho za kacíře a v červnu 1464 ho povolal do Říma před církevní soud. V útoku proti Jiřímu, který na výzvy Pia II. nereagoval, pokračoval se zvýšeným důrazem nový papež Pavel II. V druhé polovině roku 1465 obnovil proces proti němu a vyzval ho, aby se během půl roku dostavil osobně k papežskému dvoru a tam se zodpovídal ze svého kacířství. Papež posiloval proti Jiřímu z Poděbrad i katolickou šlechtickou opozici v Čechách a hrozil klatbou všem, kteří by se s ním stýkali. Současně vyslal svého legáta k předním německým knížatům, aby jim oznámil toto svoje stanovisko a přiměl je k přerušení styků s Jiřím.

A právě v té době se vydalo na cestu české poselstvo vedené Lvem z Rožmitálu. Mělo posílit politické postavení českého státu a upevnit jeho mezinárodní svazky. Mělo prokázat neopodstatněnost papežova útoku a mělo bránit dobré jméno krále Jiřího. Neboť, jak pravil Lev z Rožmitálu, „toliko dobrá pověst trvá věčně“. A vše nasvědčuje tomu, že poselstvo mělo přispět i k propagaci velkolepého mírového projektu českého krále.

Hlavní jednání o něm vedená v létě roku 1464 na francouzském dvoře sice ztroskotala a zprávy o nich se ztrácejí ze soudobého pramenného materiálu. Ale celkový rozsah a charakter cesty Lva z Rožmitálu naznačuje, že Jiří z Poděbrad se svého plánu nevzdal. Na rozdíl od předchozí mise vyslané pouze do Francie a na rozdíl od statutu projektu, kde jsou vyjmenovány tři hlavní státy jako opory návrhu – Francie, Německo, Benátky, navštívila mise Lva z Rožmitálu všechny země západní Evropy a vedla svá jednání na všech předních panovnických dvorech. Vědomí o vyšším poslání mise zaznívá i v několikrát opakovaném prohlášení, jímž Lev z Rožmitálu odmítal nabízené dary sebevědomými slovy: „Neodešel jsem se svými druhy z vlasti proto, abych přijímal dary, nýbrž proto, abych uviděl a prošel královské a knížecí dvory.“

Zvlášť pozoruhodná je daleká a namáhavá cesta poselstva na Pyrenejský poloostrov, kterému byl v mírovém projektu Jiřího z Poděbrad přisuzován značný význam. V 19. článku statutu, ve kterém je přiznáváno v mezinárodní organizaci Francii, Německu a Benátkám po jednom hlase,

Masarykův lid

se dále praví: „A kdyby se k této naší jednotě, přátelství a bratrství připojil král Kastilie anebo jiní králové a knížata národa hispánského, budou oni sami docela podobně mít ve shromáždění, korporaci a kolegiu jeden hlas.“

Dalekosáhlé cíle poselstva, namířené proti papežské politice, činily z mise Lva z Rožmitálu velmi delikátní politickou záležitost. Proto byla oficiálně vyhlášena jako soukromá rytířská cesta za poznáním cizích zemí. Jejím garantem byla manželka Jiřího z Poděbrad královna Johana, která byla sestrou Lva z Rožmitálu. Na svou „rytířskou cestu“ bylo však vybaveno i doporučujícím listem německého císaře Fridricha III., který mu zajišťoval „vládné přijetí“ a „bezpečnost a rychlost cesty“. Diplomatický charakter české mise se odrážel i v počtech, s nimiž byla – bez ohledu na papežskou politiku – přijímána na předních evropských panovnických dvorech i na dvorech vysokých církevních hodnostářů. V průběhu dlouhého putování byly Lvovi z Rožmitálu vystaveny ochranné a doporučující listiny jednotlivých vládců, byl vyznamenán rytířskými řády a řada členů jeho družiny byla slavnostně pasována na rytíře. Všude byly českému poselstvu prokazovány počty příslušející zástupcům předního evropského panovníka.

Oficiální ráz poselstva se odrážel i v jeho složení a vybavení. Členové dvanáctičlenné družiny Lva z Rožmitálu byli vesměs katolíci a vedle devíti představitelů nižší české šlechty byli mezi nimi i tři Němci. Z Čechů patřili k předním členům družiny: Jan Žehrovský z Kolovrat, Burian ze Švamberka, Bořita z Martinic, Miloš z Vochova, Václav Pětipeský z Chýš, Kevard (snad zeman z Kovářova) a Šašek z Břkova. Německými členy byli Achac Frodnar, norimberský patricij Gabriel Tetzl z Dräfenbergu a jeho přítel a krajan Gabriel Muffel.

Podle oficiálních údajů se celé poselstvo skládalo ze čtyřiceti osob, ale pravděpodobně jich bylo o něco více. Mělo 52 koní a jeden vůz. Významné postavení zaujímal v poselstvu heroldi. Byli to znalci genealogií evropské šlechty a jejich erbů, ceremoniáři, kteří ohlašovali na jednotlivých dvorech příjezd poselstva a zprostředkovávali oficiální jednání, při nichž působili někdy i jako tlumočníci. Speciální hudebník, hrající na loutnu, přispíval k etiketě a společenské úrovni jednání. Dále byli v poselstvu sluhové, kteří v průběhu jednání přinášeli do Čech zprávy o jejím průběhu, pážata a osobní sluhové členů družiny. Technický personál, k němuž patřil hofmistr, šafář i kuchař, zajišťoval ubytování a stravování poselstva.

Reprezentativní ráz poselstva byl manifestován nádhernými, zlatem a perlami zdobenými oděvy členů družiny Lva z Rožmitálu, jejich zbraněmi, šperky, prapory,

erby, bohatými finančními prostředky a v neposlední řadě jejich krásnými a ušlechtilými koňmi.

Svémi návštěvami kostelů a poutních míst potvrzovali členové poselstva, že jsou dobrými a zbožnými křesťany. Svým společenským vystupováním prokazovali znalost vytržebných rytířských mravů. Jejich nedílnou součástí byly i rytířské hry a tance. Pro hry měli členové družiny Lva z Rožmitálu s sebou speciálně vycvičené koně a zvláštní nářadí. Mezi těmi, kdo prokazovali svou zdatnost a dovednost v rytířských hrách, vynikal především Jan Žehrovský. Průběh cesty českého poselstva zachytili v anonymních líčeních – českém a německém – dva jeho členové. Literárněhistorická věda bezpečně určila za autora české zprávy Václava Šaška z Břkova, za autora německé zprávy Gabriela Tetzela z Gräfenbergu.

Šašek z Břkova byl důvěrníkem Lva z Rožmitálu a byl zřejmě zasvěcen do diplomatického poslání mise, i když se o něm nezmiňuje. Ve svém obsáhlém líčení se pravděpodobně opírá o značně podrobný oficiální deník, který o průběhu cesty vedl. Jeho zpráva obsahuje podrobné a poměrně velmi přesné údaje o místech, kterými poselstvo projíždělo. O jejím oficiálním charakteru svědčí i to, že do ní byly rovněž pojaty opisy diplomatických listin – průvodních a doporučujících listů vydaných českému poselstvu různými panovníky. Zpráva Šaška z Břkova vznikla brzy po návratu poselstva do Čech. Její rukopis se však ztratil a zpráva se uchovala pouze v upraveném latinském překladu olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z roku 1577. Díky tomu se v české historiografii trvale uchovalo povědomí o tomto poselstvu.

Autor německé zprávy Gabriel Tetzl zpracoval své zážitky z cest až později, a to v podobě vzpomínkového vyprávění. Co do rozsahu představuje jeho líčení asi třetinu zprávy Šaška z Břkova. Přes značné nepřesnosti v nejednom ohledu velmi zajímavě doplňuje a obohacuje Šaškův výklad. Tetzlova zpráva zcela zapadla. Teprve roku 1837 byl její rukopis objeven a o sedm let později byl vydán tiskem.

Obě zprávy obsahují řadu informací o zemích, kterými české poselstvo Lva z Rožmitálu projíždělo. Líčí život a zvyky lidí, úroveň zemědělství a řemesel, zmiňuje se o nerostném bohatství, o rázu krajiny a jejím podnebí, o krásách i krutosti přírody, popisují významné stavby a umělecká díla, vstupují do hradů, měst i vesnic.

Přes svůj rozdílný charakter jsou obě zprávy cenným dokladem o tom, jak byla česká diplomatická mise na své cestě západní Evropu přijímána.

Zdraví – to je něco tajemného,
jest to souzvuk, o nějž musíme stále bojovat.

O. Březina

Otiskujeme druhou část přednášky prof. dr. Jiřího Pešky na téma Evropská vyhnání a vysídlení ve 20. století a velmoci, která byla uveřejněna ve Vesmíru 93, září 2014.

EVROPSKÉ VYHNÁNÍ A VYSÍDLLENÍ VE 20. STOLETÍ A VELMOCI II.

První část tohoto textu se zabývá počátky evropských genocid, etnických čistek a nucených transferů v období od konce 19. století do druhé světové války. Co přinesla tato válka a druhá polovina 20. století?

Transfer as a Contribution to Peace

To se ale již velmocenské plánování ubíralo jinými cestami. Již v květnu 1940 bylo v britském Foreign Research and Press Service, vedeném Arnoldem Toynbeem, připraveno prvé memorandum o stabilizaci poválečné Evropy prostřednictvím vytvoření nadnárodních federací ve středovýchodní a jihovýchodní Evropě. V tomto rámci britští akademičtí plánovači (nezávisle na „odsunových“ koncepcích české nebo polské emigrační vlády nebo na radikálních názorech odbojových skupin) poprvé zakalkulovali nucené transfery, resp. výměny obyvatelstva ve východní části střední Evropy. Žádné stabilní poválečné řešení nebylo proveditelné bez transferu několika milionů Němců. Název ústřední části memoranda zněl Transfer as a Contribution to Peace.

Zklamání z krachu meziválečné menšinové politiky Společnosti národů, znechucení z německého zneužití zdánlivě skvělého mnichovského řešení problémů německé menšiny v Československu, šok z porušení mnichovských dohod již necelého půl roku po jejich podepsání a zejména z rozpoutání druhé světové války přivedl pak spojenecké plánovače k přesvědčení, že stabilitu poválečné Evropy může zaručit jen generální eliminace menšin jako mezinárodně politického fenoménu. Stalo se tak v době, kdy státy protihitlerovské koalice zkonfiskovaly veškerý německý majetek na svém území a muže německé národnosti, kteří nenastoupili do spojeneckých vojenských nebo pomocných formací, většinou internovaly. Američané totéž učinili s občany USA japonského původu. Zvýšenou dynamiku získala jednání o uspořádání Evropy, a tedy i o způsobu eliminace menšin po zatažení SSSR a USA do války. Již v srpnu 1941 doporučil britský vyslanec v Moskvě Cripps v memorandu pro své ministerstvo zahraničních věcí, aby byly při úvahách o poválečném uspořádání Evropy vytyčeny strategické, vojensky hajitelné hranice, a to na účet Německa a jeho satelitů.

Podstatné pozornosti se této otázce dostalo při moskevských jednáních britského ministra zahraničí Antonyho Edena s Vjačeslavem Molotovem v prosinci 1941. S představou rozsáhlých transferů německých menšin z Polska a Československa na západ již tehdy předběžně souhlasil i Stalin, který zároveň naznačil koncept „posunutí“ Polska na západ – opět na úkor Německa. Sovětské diplomacii šlo v té chvíli především o to, aby Velká Británie smluvně akceptovala územní výsledky dobovačských válek, které

Sovětský svaz vedl v letech 1939–1940. V jejich rámci bylo na Sibiř, do Střední Asie a na Dálný východ vysídleno na 200 000 Poláků, desetitisíce Židů a statisíce příslušníků pobaltských národů. Spojenci s tím souhlasili.

Jedním z důvodů souhlasu mohl být i charakter německého vedení války „na východě“: generálové, kteří pod vedením náčelníka generálního štábu Haldera připravovali Plán Barbarossa, koncepčně počítali s tím, že při rychlém přepadu Sovětského svazu není možno zásobovat armády z říše. Bylo zakalkulováno, že se wehrmacht bude živit z prostředků dobývaného území, kde část obyvatelstva bude přímo likvidována, část následně zemře hladu. Celkový počet plánovaných obětí dobytí moskevské říše byl vyčíslen na 70 milionů civilistů. Jako s průvodním jevem bylo počítáno s tím, že nebudou bráni zajatci, tedy faktická likvidace vojáků nepřítelů bezprostředně po jejich zajetí. V tomto rámci byly do podzimu 1941 – většinou bez zatěžující dokumentace – vyvražděny až 3 miliony zajatých rudoarmějců. Válka měla koncepčně podobu boje o uprázdněné území. I když německá armáda posléze z praktických důvodů přešla k masovým odvodům civilistů i zajatců na nucené práce v zázemí fronty i na území říše, trvalým jevem bylo, že zejména později při ústupových bojích na Ukrajině a v Bělorusku po sobě většina německých divizí zanechávala vylištěnou „spálenou zemi“.

Roku 1942 se britská diplomacie jednoznačně rozhodla pro koncepci poválečného transferu německých menšin z východní části střední Evropy směrem na západ do Německa. Německo nemělo být po válce rozděleno na několik států, ale dlouhodobě oslabeno ztrátou východních území a vyhnáním tamních Němců. V tomto kontextu je významné rozhodnutí britského válečného kabinetu z 6. července 1942 o prohlášení mnichovské dohody za neplatnou a o poválečném transferu německých menšin ze střední a jihovýchodní Evropy. Rozhodnutí sice padlo bezprostředně po heydrichiádě, nebylo však – již jen s ohledem na daleko širší záběr konceptu transferu – bezprostřední reakcí britské vlády na Lidice, nýbrž vyvrcholením dlouhodobého vývoje britské koncepce. V memorandu, které Eden předložil britské vládě, jsou v souvislosti s poválečným „odsunem“, pokládány za nutný, vzpomenuť především rozsáhlé Hitlerovy a sovětské nucené přesídlovací akce. Koncepci vyhnání a transferu německých menšin z osvobozených území přijal za svoji i de Gaullov Národní výbor svobodných Francouzů. Že po válce dojde k té či oné formě podstatné redukce německé menšiny v Československu a v ještě daleko větší míře v Polsku, bylo od té chvíle jasné Benešově exilové vládě i odbojářům v protektorátu. Je logické, že tento plán s nadšením přijaly jak exilové vlády, tak domácí odboj.

Masarykův lid

Winston Churchill formuloval vůči Edvardu Benešovi své stanovisko předjednáním se sovětským vedením roku 1943 slovy: *Transfer obyvatelstva je nezbytný. Kdo chce opustit baltské státy, ať jde. To platí i pro Východní Prusko, jestli případně Polákům, a taktéž pro obyvatele ze Sudet. Dostanou krátkou lhůtu, aby si vzali to nejnutnější a šli – doufám, že to u Rusů prosadíme. Osvědčilo se to před lety v Turecku a Řecku a osvědčí se to i teď.* Zástupci amerického State Departmentu byli podobného názoru. Podobně

plikovaly život bojujícím jednotkám wehrmachtu. Osud masy běženců byl tragický. Spolu s východoevropskými Němci prchala na západ i část baltského a slovanského obyvatelstva již jednou krvavě sovětizovaných zemí, po traumatických zkušenostech třicátých a čtyřicátých let ostře antisovětsky naladěného.

Ztráty na životech, k nimž došlo v rámci této nucené i spontánní, úředně jen zčásti podchycené evakuace, nebyly dodnes přesně vyčísleny, ale jdou do statisíců. Regionální

radikální byl i prezident USA F. D. Roosevelt. Ten se v rozhovoru se zástupcem polského hnutí odporu Janem Karskim souhlasně vyjádřil k představě velení Armii Krajové, že po osvobození Polska bude rozpoutána krátká vlna krajního teroru vůči německému – za války přistěhovalému i trvale usídlenému – obyvatelstvu, která je pohne k urychlenému „dobrovolnému“ vystěhování. V prosinci 1943 se pak v Moskvě potvrdilo, že české představy poválečného transferu Němců akceptuje jak sovětské ministerstvo zahraničí, tak i sám Stalin.

I když se velmoci dohodly na poválečném transferu, první nucené evakuace německých menšin z východní Evropy začaly v nacistické režii. Podle Hitlerova rozkazu o vyklizení a zničení nepříteli postupovaných oblastí, resp. o vystěhování všeho obyvatelstva před ústupem německého wehrmachtu, vydaném dva týdny po pádu Stalingradu 14. února 1943, neměl na území, kam postupovala Rudá armáda, zbýt ani jeden občan Velkoněmecké říše. Masového charakteru nabývaly evakuace a útoky poté, co počátkem roku 1944 Rudá armáda vstoupila na území Východního Pruska a zahájila okupační politiku masakrem německého obyvatelstva vesnice Nemmersdorf. Masakr byl nacistickou propagandou „tvůrčím způsobem“ využit a – v podstatě proti vůli armádního velení – tím začala gigantická akce stahování německého obyvatelstva před frontou do centra říše. Utečenecké trény přitom blokovaly komunikace a kom-

rozdíly přitom byly ohromné. Jestliže např. nacistická evakuace „karpatských Němců“ proběhla spořádaně, Východní Prusko bylo nacisty evakuováno v největším spěchu a chaosu. Německé obyvatelstvo slezské části Sudet nebylo včas propagandisticky připraveno na opuštění svých domovů a zarytě se bránilo nucené evakuaci, probíhající paralelně s odvodem chlapců nad 14 let a starců do jednotek Volkssturmu, vrhaných vstříc zbytečné smrti na frontě.

Je ironií, že v téže době, v zimě 1944/1945, začali západní spojenci, kteří konečně přenesli válku na německé území, poněkud upravovat svoji dosavadní, v otázkách nucených transferů radikálně koncipovanou, politiku. (Britové např. dlouho odmítali pojímat nucené transfery sudetských Němců jako formu trestu – vyslovovali totiž obavy, že kdyby byli takto potrestáni pouze prokazatelní nacističtí aktivisté a váleční zločinci, byl by celkový objem transferu příliš malý.) Najednou se však ukázalo, že i když Německo není „osvobozováno“, nýbrž dobýváno a okupováno, je přece nutno vynaložit mnoho sil na zásobovací, zdravotní a ubytovací stabilizaci populace takřka úplným rozvratem postižených obsazených území. Proudů fyzicky i psychicky devastovaných, hladových a nemocných německých uprchlíků představovaly pro spojeneckou okupační správu zátěž a destabilizující prvek. Vedle vysídlelců a běženců bylo totiž na dobytých územích nutno zvládat a zaopatřovat také množství osvobozených, většinou

Masarykův lid

zubožených, podvyživených a nemocných vězňů a koncentráčníků, resp. válečných zajatců ze všech evropských národů, a regulovat snahy milionů nuceně nasazených, v chaosu závěru války nejednou desperátních dělníků z celé Evropy, toužících po rychlém návratu domů.

Zejména z amerických armádních kruhů proto vzešly pragmaticky motivované výzvy k racionální redukci příliš rozsáhlých nucených migrací a především k omezení „vyhánění“ Němců z jejich sídel. Velmi nahlas se také ozval britský a americký tisk, kriticky referující o katastrofálních poměrech na dobytém území. Důrazně upřednostňovány byly stabilizovanější a ve správním ohledu pak méně náročné, humánnější a organizované transfery, rozložené do delších časových úseků. Odpovědi nově ustavených národních vlád – včetně československé – byly armádou organizované masakry německého obyvatelstva, které měly jasně doložit nemožnost jakýchkoliv alternativ k rychlé separaci. Situaci stabilizovalo a jasně formulovanou podobu dostalo úsilí o spořádaný a lidský postup nuceného vysídlení německých menšin ze střední a východní Evropy až na Postupimské konferenci na přelomu července a srpna 1945.

Je obecněji symptomatičtější, že z exilu se navrátilí vlády malých spojenců velmocí tvrdě trvaly na provedení slíbených vysídlovacích projektů. Příkladem poslouží Nizozemsko, jehož poldry německá armáda zatopila v roce 1944, aby zabrzдила spojeneckou ofenzivu na Arnheim. Nizozemci, kteří hned po válce bez formalit vyhnali malou, asi padesátitisícovou německou menšinu, tvrdohlavě – přes kritická slova nizozemských biskupů – trvali na přidělení slíbené kompenzace za poldery, a to v rozsahu většiny území dnešního Severního Porýní-Westfálska. Území bylo samozřejmě nárokováno bez obyvatelstva. Nizozemci však naráželi na zatvrdlý, pragmaticky motivovaný americký odpor, který se jim podařilo překonat jen symbolicky: Nizozemsko dostalo pouze úzký proužek německého území, který v šedesátých letech vrátilo Spolkové republice Německo.

Případ Polska

V poválečné Evropě představuje obzvlášť specifický příklad polská situace, resp. polské vyhnání a vysídlení německých menšin z obnoveného polského státu. Poláci byli roku 1939 atakováni ze dvou stran: pakt Ribbentrop-Molotov likvidoval polský stát ve prospěch obou momentálně spojeneckých socialistických mocností a příkl. Sovětskému svazu východní část historického Polska, tzv. „křesy“, včetně klíčových městských center. Západní část Polska byla Hitlerem zčásti přičleněna k říši, zčásti přetvořena v tzv. Generální gouvernement. Po přepadu Sovětského svazu Hitlerovým wehrmachtem Sověti cestou nastolování hotových skutečností postupně dotlačili západní spojence k uznání své části zisků paktu s nacisty. To znamenalo radikální okleštění polského státu, tedy něco, co polské exilové vlády v Londýně i polský odboj ve vlasti vnímal jako spojeneckou zradu na Polsku a Polácích.

Aby západní spojenci Polákům usnadnili smíření s ruskou expanzí, které nebyli schopni ani ochotni čelit, vstoupili na cestu kompenzací: Poválečnému Polsku byla s předstihem přirčena většina území Východního Pruska (původně i s Královcem, který pak ale Rusové podrželi pro

sebe), Gdaňsk se zázemím a Horní Slezsko. Na více reálně nestačila polská osídlovací kapacita. Válka a nacistické masakry si vyžádaly 2 miliony polských křesťanských životů a přes 3 miliony polských židovských mrtvých. Již původní britsko-americký koncept počítal s vyhnáním a vysídlením 3,5 milionů Němců. Poté, co se v Lublinu pod sovětskou kuratelou ustavil „národní výbor“, který postupně přejímal správu polských území osvobozených Rudou armádou, začal se však výměr budoucího Polska, a tedy i nuceného vysídlení Němců podstatně rozšiřovat, až nová západní polská hranice dosáhla na Odru a Nisu. Západ sice protestoval, v Postupimi však nakonec před Stalinem kapituloval. Podle odhadu Spolkového archivu z roku 1989 zahynulo při útěku a vyhánění z území dnešního Polska v letech 1944-1945 asi 400 000 německých civilistů.

Skutečnost, že rozsah i charakter vyhnání a vysídlení zejména Němců, ale také Maďarů, Italů a dalších národnostních menšin z území obnovovaných národních států zásadním způsobem na západě i východě závisel na pragmatické vůli spojeneckých velmocí, lze dokumentovat na maďarském případě. Maďarská prozatímní vláda již v dubnu 1944 v souvislosti s přípravou pozemkové reformy požádala Spojeneckou kontrolní komisi o souhlas s vysídlením 300 000 Němců ze země. Spojenci, zejména Američané, kupodivu ochotně souhlasili a měli zájem o dokonce až půl milionu přesídlenců. Chtěli ale především dělníky stavebních profesí, které by nasadili na obnovu zničených německých velkoměst. Donauschwaben byli ale hlavně zemědělci. V roce 1946 bylo proto nakonec odsunuto „jen“ 150 000 Němců do americké zóny a o rok později dalších 50 000 do Sověty okupovaného východního Německa.

Podobně „pragmaticky“ a v kooperaci nově ustavené prozatímní vlády s velmocemi byl motivován také „odsun“ Němců z Rakouska. Nešlo – samozřejmě – jen o německé obyvatelstvo přivandrované během války nebo vyháněné a transferované z československého nebo např. maďarského území. Zde se rakouská reprezentace, kancléř Karl Renner a dolnorakouský hejtman Leopold Figl, rychle dohodla se Sovětským svazem na uzavření hranic a odmítala připustit dokonce i spojení rodin žijících na opačných stranách česko- a moravsko-rakouské hranice. Argumentem byla nutnost eliminovat zamoření Rakouska sudetoněmeckými nacisty. Skutečnost, že osmimilionové Rakousko mělo osmisetitisícovou NSDAP a poskytovalo říši i silné kontingenty SS, v této argumentaci nehrála roli. Motivace rakouských politiků spočívala v obavě z prohloubení těžké zásobovací krize a z chaosu, který v zemi vyvolávaly transporty namnoze velmi zubožených německých běženců a vysídlenců.

Vysídlení se ovšem neomezovalo jen na přechodné obyvatele alpských zemí. Rennerova socialistická vláda použila na radu spojenců koncepčně podobného klíče jako poválečné Československo: Vysídlení bylo vztaženo i na všechny Němce, kteří sice žili v Rakousku již před březnem 1938, ale neměli rakouské státní občanství. Vysídlení – obdobnými nákladními vlaky, jaké odvážely Němce ze Sudet – s nimi většinou byli i jejich rakouští rodinní příslušníci, resp. společné „smíšené“ německo-rakouské děti. Vídeňský historik Oliver Rathkolb k tomuto říká: *Statistice*

Masarykův lid

„říšských Němců“, mužů, žen a dětí, byly v letech 1945/46 – bez jakéhokoliv vyrovnávání se s jejich politickou zodpovědností – transportovány z Rakouska do Německa. Předpokladem rozsáhlé akce byl souhlas a aktivní součinnost všech okupačních velmocí.

Vysídlovací koncepty, k nimž se spojenci rozhodli v letech 1942-1943, měly koncepčně stabilizační charakter a opíraly se nadto o dobovou představu „kolektivní viny“ všech Němců, kteří se nezapojili do boje proti nacismu nebo se nestali jeho obětmi. V americkém exilu žijící Thomas Mann formuloval svůj názor na „úhrnnou nacionální vinu“ Němců v relaci BBC 30. prosince 1945: *Komu již dávno zešedl svět, když si uvědomil hory nenávisti, které se vztyčily kolem Německa, kdo si již dávno v bezesných nocích maloval, jak hrozná, bude odplata, která na Německo dopadne za nelidské skutky nacistů, ten nyní v tom, co se Němcům děje od Rusů, Poláků nebo Čechů, nemůže se vší lítostí vidět nic jiného než jen mechanickou a neodvratnou reakci na zločiny, které spáchal lid jako celek, přičemž, bohužel, nehraje roli ani individuální spravedlnost, ani vina a nevina jednotlivce.*

Úhrnně se uvádí, že útek, vyhnání nebo vysídlení postihlo na 12, podle novějších odhadů snad jen asi 10 milionů Němců, kteří původně žili mimo území dnešní SRN a v letech 1945–1947 tu našli útočiště a posléze nový domov. Celkem se odhaduje, že v letech 1944–1948 bylo donuceno natrvalo nebo na podstatnou dobu opustit svoji vlast 20 až 30 milionů evropských civilistů. Většina národnostních menšin z mapy Evropy v této době skutečně vymizela.

Velká část historické i politické literatury a publicistiky se utápí v moralizování nad dekrety i amorálností konceptu

tzv. odsunu. Nechce vzít na vědomí, že to byla pouhá součást dobových, v jádře velmocensky účelových projektů stabilizace a mocenského přerozdělení kontinentu, ale i vyrovnání se osvobozených evropských společností s me-gazločiny nacistů, a to včetně zločinů jimi i jen iniciovaných. Jak nejnověji obecně formuloval vídeňský historik Philipp Ther: *Lokální společnosti zvládnou zorganizovat místní masakry. Nucené migrace (zejména pak nevratného druhu) jsou však vždy iniciovány a garantovány velmocemi! Nepominutelnou veličinou zůstával nadto v poválečné Evropě až hysterický strach z obnovy moci Německa a Němců. Morální zodpovědnost jednotlivých národů, občanských společností a zejména jednotlivců spočívala za těchto podmínek v tom, jak a jakou formou, resp. s jakou mírou lidskosti, se kdo v těžké, bezprostředně poválečné době postavil k praktické realizaci nacionálně separačních koncepcí.*

Poválečnou Evropu však nakonec spíše než národnostní homogenizace na desetiletí stabilizovaly linie studené války. Princip kolektivní viny byl odmítnut v Chartě lidských práv OSN v prosinci roku 1948, zákaz nucených migrací jako politického nástroje nebo trestu vydala OSN až roku 1962. Studená válka vnitroeurospé nucené migrace vyloučila. Doba po jejím konci však toto téma znovu otevřela tragédiemi v bývalé Jugoslávii a na Kavkaze. Ukazuje se však, že mezinárodní moc dokáže nakonec zabránit vyhnáním a vysídlením, resp. umožnit návrat alespoň části vyhnanců. Problémem ovšem zůstává, jak řešit cílené armádní exterminace menšinového obyvatelstva (Srebrenica).

Už po léta si v podzimních dnech připomínáme osudové události roku 1938, které vyústily do podpisu mnichovského diktátu, podle něhož čs. pohraniční území muselo být odstoupeno Německu. Připomeňme si tyto události pohledem českých a slovenských spisovatelů, jak to zaznamenal Václav Černý ve svém Kritickém měsíčníku (1938).

ČEŠTÍ A SLOVENŠTÍ SPISOVATELÉ VE DNECH KRISE

Čeští a slovenští spisovatelé v dnech krise. Za bouří o insigne r. 1934 ustavila se řada čsl. spisovatelů v Obec, jež zaujala „projevem šedesáti osmi“ stanovisko k tehdejšímu událostem našeho veřejného života.

Od té doby Obec československých spisovatelů nevyvínovala činnosti. Teprve loňského roku navázala Asociace mezinárodních spisovatelů v Paříži (Association internationale des écrivains pour la defense de la culture) styky s Obcí čsl. spisovatelů a pozvala Obec k mezinárodní spolupráci. Když se pak letos konal v Paříži mírový sjezd RUPu, byla i Obec čsl. spisovatelů vyzvána, aby tam poslala své zástupce, což učinila.

Od té chvíle začaly se vyvíjet události s překotnou rychlostí a Obec čsl. spisovatelů zapojila se plně do obrany vlasti a demokracie. Z podnětu Obce čsl. spisovatelů byl zaslán dopis, sepsaný Karlem Čapkem, schůzi britských spisovatelů

„Writers Declare Against Fascism“, která se konala 8. června 1938 v Londýně, kde za Obec čsl. spisovatelů promluvil Adolf Hoffmeister. Souběžně vyvínovali i jiní členové Obce čsl. spisovatelů za hranicemi propagační činnost a byli ve stálém spojení s ústředím Obce, které dobrovolně tvořila dohoda mezi Kratochvílem, Josefem Horou a Karlem Čapkem.

Hrozila válka a spisovatelé cítili stále větší potřebu soustředěné práce a jednotného postupu. Za těchto okolností sešla se schůze za předsednictví Josefa Hory dne 9. září 1938 v kavárně Metro, kam se dostavili i členové těch literárních skupin, které dosud nespolečně pracovaly s Obcí. Z těch podnětů vyšel v debatě požadavek adresovati spisovatelům anglickým a francouzským dopis, jehož redakcí bylo pověřeno několik členů Obce. Sešli se druhého dne u dra Hoffmeistera a vzavše za základ text vypracovaný

Masarykův lid

ještě 9. září v noci Fr. Halasem, V. Černým a Boh. Mathesiem, doplnili jej podle textu projevu, navrženého M. Ruttem. Členy tohoto redakčního kruhu byli J. Hora, Fr. Langer, J. Knap, Ad. Hoffmeister, Jan Čárek, V. Černý, B. Mathesius a Em. Lešehrad. Konečný text byl předložen k podpisu Jar. Durychovi, pak K. Čapkovi, kteří na něm provedli poslední drobné změny. Dopis byl přeložen do deseti jazyků a rozhlášen v rozhlasu a otištěn ve všech českých a slovenských denících. Překlady tohoto dopisu byly zaslány na všechna ústředí spisovatelů v celém světě. Representační výběr autorů, podpisujících projev, byl pořízen bez ohledu na světový názor, ale hlavně s ohledem na to, jaký ohlas má jméno podpisujícího v cizině a jakou skupinu spisovatelů v Československu představuje; tak byla docílena úplná jednota všech československých spisovatelů a položen základ k nadstranické, všechny spisovatele sdružující Obci československých spisovatelů. Text byl tento:

„K svědomí světa!

V osudové chvíli, kdy se rozhoduje mezi válkou a mírem, obracíme se my, českoslovenští spisovatelé, jménem Obce československých spisovatelů, k vám všem, kdož jste svědomím světa, s tímto svrchovaně vážným připomenutím:

Žili jsme se svými německými krajany v plodném soužití a kulturním soutěžení po dlouhá staletí. Dosáhnuvše obnovení své samostatnosti na bojištích ruských, francouzských, srbských a italských, doufali jsme a usilovali, aby naše společná rodná půda stala se jedním z ohnisek nové, lepší a šťastnější Evropy. Stojíce dnes na poslední výspě evropské demokracie, prohlašujeme s plnou odpovědností před dějinami, že katastrofou, která se připravuje, náš národ vinen není a nebude. Snažíme se ze všech sil zachránit mír, jenž je mírem nás všech, ale budeme stejně všemi silami bojovat za svobodu své vlasti.

Proto se obracíme k vám, kdo jste především povoláni, abyste střežili to, co dosud bylo ctí a výsadou Evropy a vzdělaného světa: úctu k pravdě, svobodu ducha a čistotu svědomí.

Žádáme vás, abyste sami rozsoudili, kde je poctivá ochota k míru a spravedlnosti a kde je dobyvačná zvůle, používající všech prostředků násilí a lži. Vyzýváme vás, abyste objasnili veřejnému mínění svých zemí, že, bude-li nám, malému a pokojnému národu na nejexponovanějším místě Evropy, vnucen nejtěžší boj, nebudeme bojovat jenom za sebe, ale i za vás a za mravní a duchovní statky společné všem svobodným a mírumilovným národům světa. Nikdo nezavírej oči před tím, že po nás by došlo na jiné národy a země.

Prosíme všechny spisovatele a všechny lidi, kdo kulturu tvoří a kulturně žijí, aby rozšiřovali tento projev mezi národy světa všemi možnými prostředky.

Za Obec československých spisovatelů:

František Halas

Josef Čapek, Karel Čapek, Jan Čárek, Jan Čep, Václav Černý, Jaroslav Durych, Hana Gregorová, František Halas, Adolf Hoffmeister, Josef Hora, Hanuš Jelínek, Petr Jilemnický, Josef Kopta, Josef Knap, Jaroslav Kvapil, František Langer, Emil B. Lukáč, Marie Majerová, Bohumil Mathesius,

Rudolf Medek, Vítězslav Nezval, Laco Novomieský, Ivan Olbracht, Ferdinand Peroutka, Marie Pujmanová, Miroslav Rutte, Jaroslav Seifert, Anna Marie Tilschová, Vladislav Vančura.”

Ohlas dopisu byl veliký. Jeho obsah byl uveřejněn v denících londýnských a pařížských a v zápětí odpověděli britští spisovatelé tímto dopisem:

„My, podepsaní britští spisovatelé, hlásíme se k zásadám pravdy a svobody, přiznáváme svou plnou důvěru a pomoc svým přátelům v Československu. Vidíme, že záměr, který hrozí uvrhnouti svět do války, nevznikl žádným nesprávným jednáním ani československého národa ani jeho vlády.

Rozhořčeně odmítáme soustavné štvání, které podnítilo a vyvolalo fašistické násilnosti vně i uvnitř československých hranic. Zejména odsuzujeme zlomyslné a barbarské překrucování

pravdy, kterým sám německý lid jest klamán.

Nejen Československo, ale i demokracie, mír a civilizace celého světa jsou ohroženy. A právě z těchto základů vyrůstá kultura. Proto se cítíme my, spisovatelé, oprávněni k tomuto vystoupení na ochranu těchto hodnot a jejich ohrožených představitelů, na ochranu československého lidu. Valentine Ackland, Eric Amoler, W. H. Auden, Phyllis Bentley, Pearl Binder, John Brophy, Adrian Brunel, Catherine Carswell, Yvonné Cloud, Victor Cohen, Margaret Cole, Murray Constantine, E. M. Forster, Douglas German, Louis Golding, Margaret Goldsmith, Walter Greenwood, John Hampden, Carmel Haden Guest, James Hanley, Christine Hastings, Richard Hope, Edward Hutton, Richard Church, Charles King, Martin Lea, John Lehmann, Rosamond Lehmann, Henrietta Leslie, Benn W. Levy, C. Day Lewis, Jack Lindsay, Eric Linklater, Barbara Low, Hugh Macdiarmed, Jeffery Marston, A. A. Milné, Edith Mary Moore, T. Sturge Moore, Edwin Muir, Willa Muir, Henry W. Nevinson, Barbara Noble, Kathleen Nott, I. B. O'Malley, Herman Ould, Philip Owens, Geoffrey Parsons, Jim Phelan, Jill Constance Phelan, V. S. Pritchett, E. R. Punshon, Ireně Rathbone, Ernest Raymond, Goronwy Rees, Edgell Rickward, Maurice Richardson, Edward Sackville West, Sagittarius, Evelyn Sharp, Maisie Sharpman, Montagu Slater, Stephen Spender, Olaf Stapledon, Randall Swingler, T. Thompson, Helen Waddell, J. M. Walsh, Sylvia Townsend Warner, H. G. Wells, Tom Wintringham, E. H. Young.”

Po britských spisovatelích projeví Obci čsl. spisovatelů svým dopisem své upřímné přátelství spisovatelé němečtí, žijící ve vyhnanství:

„Československým spisovatelům!

Masarykův lid

Mezi vámi, československými spisovateli, a námi, německými spisovateli ve vyhnanství, jest osudová spojitost: tytéž temné síly, které ujařmují náš národ a vyhánějí nás do exilu, ohrožují dnes váš národ, vaši svobodu, vaši kulturu. Nadto však nás spojují odjakživa a dnes tím jasněji než kdy jindy tytéž ideály, ideály svobody, míru, demokracie a humanity.

Dokázali jsme v tvrdých letech vyhnanství, že jsme odhodláni bojovat nebojácně a přímočaře za nejtěžších podmínek pro tyto nezadatelné základy lidského života, neboť život ve lži, nesvobodě a otroctví je pro nás bezcenný. To nám dává právo vši vahou svého hlasu prohlásit, že obdivujeme rozhodnost, kázeň a lásku k svobodě československého národa, spojeného v jednotu velkým humanistou Masarykem, a že mu za to děkujeme.

Duchem i činem jsme s vámi spojeni, s vámi, celým ohroženým československým národem, a zvláště také s těmi německými občany československé republiky, kteří stojí dnes v Sudetech na přední stráž v boji za svobodu.

V této hodině, která je pro vás i pro nás, pro vás i pro náš národ a pro všechny národy světa stejně osudová, ujišťujeme vás svou neomezenou solidaritou. Zdravíme vás ve znamení tohoto osudového společenství, které nás dnes spojuje v společných starostech, a zítra nás opět spojí v společné práci v míru na budoucnosti našich národů.

Za Ochranný svaz německých spisovatelů ve Francii: Bert Brecht, Robert Breuer, Wolf Frank, Bruno Frei, Egon Erwin Kisch, Alfred Kantorowicz, Rudolf Deonhard, Hans Marchwitza, Hans Siemsen, Anna Seghers, Paul Westheim."

Dne 22. září došla sekretariátu peněžní poukázka z Paříže s částkou 10.000 franc. franků na obranu státu s tímto textem: „Jménem Mezinárodní asociace spisovatelů, která soustřeďuje 33 mezinárodních sekcí, vám oznamujeme: Francouzští spisovatelé kolem Jeana Richarda Blocha, André Chamsona, Louis Aragona a André Malrauxe, dále

Karel Čapek

angličtí spisovatelé kolem H. G. Wellse a němečtí spisovatelé-emigranti ve Francii kolem Berta Brechta posílají na důkaz své naprosté solidarity s československými spisovateli a československým národem 10.000 franc. franků, které dnes mezi sebou vybrali, a prosí, aby byla tato částka odezdána na sbírku na obranu státu v Praze. My všichni přísaháme na vaši zemi, kterou nám reprezentují Jan Hus a T. G. Masaryk. Chceme tímto činem přispěti k obraně svobody, která je jedinou záštitou kultury."

Dne 16. září sešel se přípravný výbor Obce čsl. spisovatelů v Mánasu a od té doby každý pátek koná schůzi. Předsedou byl zvolen Josef Hora, jednatelem Jaroslav Kratochvíl, pokladníkem Rudolf Medek, členy výboru jsou J. Čapek, K. Čapek, J. Čarek, V. Černý, Ad. Hoffmeister, J. Knap, E. Lešehrad, K. Nový, M. Pujmanová, M. Rutte, L. Vančura. Mohli jsme pozorovati zajímavý zjev, že spisovatelé, kteří těžko podléhají úřední kázní, našli zde

způsob organizace intenzivní činnosti a dosti pružnosti, aby připouštěli každého, kdo chce něco dělat, k práci.

Mezitím řítily se události a otázka svolání valné hromady, která se ještě začátkem září zdála naléhavou, ustupovala rozhodnutím, učiněným pod tlakem poměrů a v tempu, které udával cizí diktát. V tragický den 30. září, hodinu po projevu armádního generála Jana Syrového, sešel se výbor ke schůzi, kde si uvědomil, že jeho nejtěžší práce teprve začíná.

Josef Hora

číná. Ivan Olbracht spolu s Kratochvílem, Hoffmeisterem a Černým sepsali krátkou výzvu spisovatelům světa, kteří nás neznali a kteří nám projevíli v nejnapjatějších chvílích svoje přátelství. Tento projev zaujímal již stanovisko k tragickému přijetí mnichovského diktátu.

„K svědomí světa!

V den, kdy dohodou čtyř státníků byl náš stát a národ vydán se spoutanými rukama bezpráví a libovůli, vzpomínáme na vaše přátelské projevy, v jejichž vážnost a upřímnost věříme. I v nynějších těžkých posicích zůstáváme a zůstaneme ve společné lidské frontě boje za pravdu a spravedlnost. Semknuti kolem svého presidenta, hledíme bez zoufalství vstříc úkolům budoucnosti a jsme i nadále věrni ideálům mravnosti a kultury svého národa. Jako obětovaní, ale neporažení bojovníci zavazujeme vás, kteří jste zatím nedotčeni našim osudem, k pomoci a vytrvalosti v boji."

(pokračování příště)

**Budit, křísit, toť starší
hesla pro to,
čemu dnes říkáme
zrevolucionovat ducha.**

T. G. Masaryk

Zajímavou stat' o peripetích kolem dalšího využití proslulého domu v Praze na Kampě nám poslal prof. Miroslav Šlapal.

SLAVNÝ DŮM S OTEVŘENOU BUDOUCNOSTÍ

Připadá nám hrůzné, když se vítězové mstí tím, že ničí domy, v nichž poražení žili. Lidice jsou toho drastickým příkladem. Jako by nacisté vycítili, že životy jejich obyvatel přetrvávají ve zdech, v nichž strávili své radosti i žaly, a s domy jako by chtěli zničit i jejich památku. Přirozený a chvályhodný je ovšem případ opačný: vážíme si staveb, ve kterých žily osobnosti, jichž si z různých důvodů vážíme. Vstoupíme-li do domu, spojeného s minulým životem ctěného člověka, máme dojem, že se s ním znovu setkáváme. Tyto pocity vystihl ve své nádherné knize vzpomínek Jaroslav Seifert: „...národ náš se úzce přimyká k památce i dílům svých velkých lidí. Tyto živé stíny není možné oddělit od zdi ... , kde většina z nich žila a pracovala. A tak ... přimyká se celý národ k těm zdem, které nejsou nikdy němé, nikdy mrtvé.“

Pojednám stručně o jednom domě, pro který jsou Seifertova slova příznačná. Má zajímavou minulost. Byl postaven někdy koncem 16. století (snad maltézskými rytíři) jako barokní solitérní stavba v Komínkovské zahradě na břehu umělého vltavského kanálu, tehdy zvaného Rožmberská strouha, na místě jmenovaném jednoduše Ostrov. Náhonu napájějícího tři mlýny přikla pověst později jméno Čertovka (prý podle dábel-ských činů zde působící ženy) a ostrovu dnes říkáme od 18. století Kampa. Jméno snad připomíná staročeské **zákampí**, místo stinné a příjemné, nebo latinský termín pro „pole“ – **campus**.

Zajímavá historie domku začíná roku 1633, kdy jej koupil přistěhovalc Servatius Engl z Maastrichtu. Byl to neobyčejně šikovný koželuh a obchodník. Během několika málo let mu jirchárna zřízená v zakoupeném domě vynesla tolik, že mohl koupit honosný dům U Zlatého hrozu nedaleko ústí Karlova mostu. Tam se počíná jeho pozdější zásluha a sláva. Když v roce 1648 vnikli až na území Malé Strany pod velením proslulého generála Königsmarcka Švédové, řemeslník Engl se svou rodinou a čeledí opevněný dům půl dne bránil a komplikoval nepřátelům přístup k mostu. Po ústupu se ve Starém Městě zařadil do měšťanské gardy a jeho válečné zásluhy mu vydobyly erb a jméno se šlechtickým přídomkem: Servatius Engel von Engelfluss. Byl tak vážený, že jej portrétoval sám Karel Škréta. Po vypuzení útočníků pokračoval jeho stejnojmenný syn v koželužské práci. Bylo tehdy zvykem zvyšovat produktivitu úzkou specializací, a tak koželužna vyráběla téměř výhradně podešve. Na jejich výrobu získal dokonce Engel státní monopol. Nejvíce podrážek prošlapali vojáci, a tak zásobování armády v době neutuchajících bojů mu přineslo výrobci takové bohatství, že se mohl zakoupit na venkově. Vybral si panství mníšecké devastované za války oddíly generála Banera. Švédové vypálili i mníšeckou tvrz. Její trosky nechal Engel zbořit a na jejím místě postavil honosný zámek. Rod Engulů z Engelflusu nabýval na významu a jeho vzestup vyvrcholil udělením stavu svobodných

a korouhevních pánů ve Svaté říši římské s působností i pro Království české. Šlechtický rod, jeden z mála původem českých, bohužel poměrně brzy vymřel. Engelové byli prvními významnými uživateli domku na Malé Straně.

Druhá významná kapitola domu nastává na přelomu 18. a 19. století v souvislosti s působením rodiny Nosticů. František Antonín Nostic-Rienek byl klasickým příkladem českého zemského vlastence, zastánce práv Českého království. Ač rodina mluvila německy, byli Nosticové podporovateli obrody českého jazyka. Františkovy čtyři syny vzdělávali čeští obrozenci, mj. také Dobrovský. Právě tomuto svému učiteli poskytl Františkův syn Bedřich domek se zahradou k ozdravnému pobytu. Proslýchá se, že se tak stalo nejen pro zásluhy pedagogické. Na lovu prý vyslala hraběnka Nosticová neopatrnou střelu, jež by možná zasáhla jejího syna, kdyby jí v cestě nestál právě jeho učitel Dobrovský. Ten této kuli, která cestovala v jeho těle, přičítal příčinu svých duševních neduhů. Stíhaly jej střídavě deprese a záchvaty zuřivosti. Honosný rodinný palác Nosticů stojí za rohem, a tak mohl dárce Dobrovského pobyt příznacně komentovat: „Budete vládnout celým domkem a budete nám nablízku.“ Dům k pobytu i zahradu upravil významný český architekt Ignác Palliardi. Dobrovský strávil v domě pět let a pracoval zde mimo jiné na Česko-německém slovníku, jenž vedle jeho dřívější české mluvnice významně dopomohl ke konstituování českého spisovného jazyka. Ten byl – jak známo – základem pojítkem sjednocujícím Čechy jako probouzející se novodobý národ. Dobrovský byl osvícencem, kterého dosud nezasáhl romantický proud národního obrození preferující účel před pravdou. (Na Rukopis zelenohorský, až po mnoha letech uznán za falzum, prý reagoval obviněním, že mu to někdo udělal naschvál.) Dobrovského význam přesahuje naši hranici (rekonstruoval např. první slovanský spisovný jazyk – staroslověnštinu) a bezpochyby patří k nejvýznamnějším českým vědcům všech dob. Dnes jeho zdejší pobyt připomíná bysta umístěná mimo areál domku. Byla sem převezena po opravě z parku blízko Národního muzea, kde stála od konce 19. století (v roce 1945 byla poškozena). Stvořil ji sochař Tomáš Seidan.

Budovu na Kampě užívali Nosticové až do roku 1918, kdy se dostala do rukou státu a sloužila jako obytný dům. Na jeho severní zdi je umístěno poprsí, jež patří osobnosti dnes asi málo známé. Jde o Zdeňka Wirtha, muže velmi významného pro naši památkovou péči. Obýval od roku 1929 v domku několik místností jedenáct let. Wirth byl ve své době nejvýznamnějším znalcem pražských paláců a zahrad, autorem publikací, v nichž se lze ještě dnes mnohému přiučit. Wirth jako vysokoškolský profesor vychoval řadu znalců naší architektury, základním povoláním byl však úředník. Toto zaměstnání, dnes posuzované často s pohrdáním, mu dávalo možnost kvalifikovaně rozhodovat o stavebních památkách a mnohé zachránit před

Masarykův lid

zkázou. Pravomoci mu dávalo vedení odboru na ministerstvu školství a osvěty. Využil je k stanovení vzorných pravidel naší památkové péče, později bohužel ne vždy důsledně uplatňovaných.

Během války doznalo okolí domku podstatných změn. Byly sneseny zdi a ploty jednotlivých zahrad a plocha upravena pro cvičiště hitlerjugend. Rodina Jana Wericha, která se v roce 1946 po návratu z USA nastěhovala do šesti pokojů v prvním patře, byla tak v těsném sousedství parku přibližně v dnešní podobě. Dnes sice řada lidí pod vlivem obecně užívaného názvu „Werichova vila“ soudí, že tento ze všech obyvatel nejpobornější byl vlastníkem domku, ale samozřejmě tomu tak není. Byl zde nájemníkem. Přesto není divu, že přívlastek, který je domku přiřknut, patří právě Werichovi. Jeho výraznou stopu v naší kultuře před válkou i po ní není třeba připomínat. Já se pokusím ozřejmit pramen jeho popularity na osobním zážitku. Někdy na počátku tzv. normalizace si moji dálkaři objednali salonek v malostranské restauraci U Schnellů, aby oslavili svou tvrdě dobytou maturitu. Vrchní požádal společnost, zda k nám může posadit na pivo dva pány, pro něž není v nabitě restauraci místo. Jedním z hostů byl Jan Werich. Ten okamžitě bavil celou společnost. Po chvíli jej jeho společník upozornil, že by před přítomnou mládeží neměl užívat sprostých slov. Werich se ohradil, že slovo **kurva** není vulgarismus, ale politický termín. Doplnil ještě vysvětlením, že vulgárnost není vlastnost slov, ale lidí. V ústech některých je sprosté i slovo **růže**. Z příkladu na pohled banálního lze snadno pochopit, v čem tkví Werichova popularita. Nám v jednom večeru předvedl řadu vlastností, které k ní vedou: lidovost, vtip, pohotovost, ukrytou aktuálnost, nevtrhavé poučení.

Werich se jistě přičinil o to, že v přízemí domku se po válce na nějaký čas ubytoval Jiří Voskovec. Na rozdíl od Wericha si Voskovec nechával zadní vrátka pro případný návrat do USA. Americká žena, která se s ním přistěhovala, si nemohla zvyknout na pražské prostředí, což bylo jednou z příčin, proč pobyt v malostranském domku nebyl pro Voskovce příliš šťastný. Skončil dokonce jakousi roztržkou s Werichem, po Voskovcově odjezdu si dlouho nedopisovali. Po komunistickém převratu se Voskovec odstěhoval do Paříže, kde získal místo u UNESCO, později – jak známo – definitivně do USA.

Po Voskovcovi se do přízemí nastěhoval básník Vladimír Holan se svou ženou a nemocnou dcerou. Holan patří bez sporu k nejvýznamnějším našim moderním básníkům. Platí pro to něj – stejně jako pro jiné české autory –, že handicapem velkého básníka je jazyk relativně malého národa. Kdyby ovšem psal Holan třeba anglicky, ztratila by jeho poezie tvárnost a bohatost češtiny, již uměl skvěle využívat. Jeho poezie je pestrá neologismy i neočekávanými metaforami, kterými postihuje hloubku existenciálních otázek života. Navzdory obtížím, které složitost Holanovy poezie vyvolává, jsou jeho verše překládány, což je u našich moderních autorů případ spíše výjimečný. Po válce propadl Holan vlastenecké a socialistické euforii, tu však po čase setřásl a jeho poezie na míle vzdálená socialistickému realismu byla – s výjimkou konce šedesátých let – trvale na indexu.

Možná, že právě na návštěvě v prvním patře nad Holanem probíhal rozhovor, v němž Werich tvrdě napadal Nezvala za jeho verše pochlebující komunismu. „Jenku, to vyvane,” reagoval prý Nezval. Ve svém případě se mýlil, nicméně ono

„vyvanutí” platí v plné míře pro Holana. Extrovertní Werich a introvert Holan byly povahy diametrálně odlišné. Zatímco Werichův byt byl otevřen pro návštěvníky, Holan byl v domě uzavřen a kromě léta jej neopouštěl. Verše tvořil neustále – nejraději v noci – a zapisoval je příležitostně na vše, co mu přišlo pod ruku: vstupenky, pozvánky, použité obálky, okraje novin apod. Půl roku diktoval příteli Vladimíru Justovi svou slavnou skladbu „Noc s Hamletem”. Soužití s Werichem bylo obtížné. Koluje dokonce Holanův výrok o tom, že jej v jeho bídě vyrušují rány kostí odhazovaných z Werichova opulentního stolu. Werich prý se pokoušel několikrát o smír, Holan odmítl. Z iniciativy paní Holanové došlo v roce 1968 k přestěhování do nedalekého domu u Lužického semináře, kde nalezneme pamětní plaketu.

Domku se dotýká zajímavost, která ovšem vybočuje z hlavního tématu. Vladimíra Neffa upoutal vzhled a místo, kde domek stojí, a ačkoli jej nikdy nenavštívil, vložil do něj dějiště své první knížky, která mu přinesla úspěch („Třináctá komnata” z roku 1944). Děj se k osudům domku nikterak nevztahuje, udivuje však nejen to, že Neff správně odhadl počet místností. Obývaných bylo dvanáct, a teprve po čase byla objevena pod schody na půdu ona spisovatelem předpokládaná komnata třináctá.

Dům, v jehož zdech se otiskl život zakladatele šlechtického rodu, obrozeneckého vědce, znalce architektury, herce a spisovatele, jakož i vynikajícího básníka, zaplavila roku 2002 až do prvního patra povodeň. Od této doby je vyklizen a neobydlen. Zahrada je zcela devastována, její východní zeď stržena. Majitel – Obvodní úřad Praha 1 – se marně snaží obstarat nájemce, který by zajistil prostředky na rekonstrukci a důstojné využití domu. Vypsal už několik soutěží, poslední, v níž zvítězil návrh mecenášky Medy Mládkové, dodatečně zrušil. Vypadá to, jako by soutěžní komise, jež o výsledku rozhoduje, podvědomě pocítovala svou nekompetenci. Ta ovšem netkví v nevzdělanosti jejích členů, ale v zásadní chybě v chápání celého problému. V září se v tisku objevila zpráva, že úřad zveřejní koncepci všech návrhů na využití domku a nechá o nich hlasovat občanstvo obvodu. Je to důkaz zoufalé snahy setřást ze sebe odpovědnost a způsob, který nemůže vést ke zdaru.

V celé naší vlasti neexistuje malá historická stavba, jež by byla hostila tolik významných osobností, navíc z různých okruhů kulturních zásluh. Je nepředstavitelné, že by její využití mohl zajistit soukromý nájemce tak, aby důstojně vystihl její význam. Panuje u nás názor, že stát se neumí postarat o nic. V tomto případě však není jiná možnost než přenést řešení, jež v rukou obvodních úředníků nabývá ostudných rozměrů, na jeho bedra. Pokud nenabude úřad pražského obvodu rozumu a nezbaví se břemena darem, nezbyvá než domek odkoupit. Ministerstvo kultury pak bude mít povinnost konečně s problémem pohnout. Pokud se tak nestane, bude osud tzv. Werichovy vily stále zdrojem nekonečných svárů.

Žertem mě napadá řešení ideální, leč samozřejmě neuskutečnitelné: nastěhovat do domku na Kampě osobnost hodnou úcty a slávy a prodloužit tak tradici, s níž je budova spojena.

Miroslav Šlapal

Otiskujeme uvažování dr. Zory Dvořákové nad slovem „Čecháček“.

O ČECHÁČKOVSTVÍ U PAVLA EISNERA

Od okamžiku, kdy jsem se poprvé setkala se slovem „Čecháček“, cítila jsem k němu odpor. Nelíbilo se mi samo o sobě jako slovo. Jeho význam mě pobuřoval. Vnímala jsem ho jako cosi opovrhlivého. Bylo nespravedlivé, pohrdající, zesměšňující, ponižující a přitom podivně přízemní.

Je mnoho důvodů a podnětů, kvůli nimž pohlížíme na českou společnost kriticky, proč ji oprávněně peskujeme, napomínáme. Nelze promíjet, či dokonce obhajovat to, s čím se nelze ztotožnit, co si naopak zaslouží odsudek, co nás právem rozhořčuje. Na prvním místě je to podceňování mravních hodnot. Takhle kriticky českou společnost obzíral T. G. Masaryk a dostával se s ní do sporů.

Při takovémto kritickém nahlížení na českou společnost se však vždy musíme pokoušet o spravedlivé posouzení a v něm termín „Čecháčkové“ nemá co dělat. Proto mě velmi zamrzelo, když jsem se s tímto slovem setkala v projevech Václava Havla. Užíval ho často, jakoby s chutí, a já jsem si kladla otázku, zda nad ním přemýšlel a jak nad ním přemýšlel. Mé zklamání a rozpaky, že tohle slovo u něho nalézám, zůstaly, ale také se vloudila pochybnost, zda já sama nejsem na to slovo příliš přecitlivělá a zda mé uvažování nad ním dokáži obhájit.

A pak jsem sáhla po knihách Pavla Eisnera (1889–1958), překladatele, bystrého esejisty, svérázného kritika, novináře, pražského rodáka z německé židovské rodiny, který miloval a v nejjemnějších odstínech vnímal češtinu, a jehož vysoce kvalitní eseje o češtině odkrývají nejen její jazykovou stránku, ale i mnohé rysy českého

charakteru. Probírám se jeho knihami „Chrám a tvrz“ a „Čeština poklepem a poslechem“ a objevuji tu jeho uvažování nad slovem „Čecháček“.

Pavel Eisner říká toto: „Čecháček. Slovo jako stvořené na důkaz, že mohou být na světě i zdobněliny odporné. Slovo v nedobrému smyslu, sebemrskačské a masochistické. Vím sic, dobře vím, a dovedl bych toho uvést příklady: vyšlo už i z per drahých i mně, zaznělo už i z úst mužů, které bolela přízemní malost, slamotrusovská okresnost jejich okolí, žabomyšiáda života, který viděli kolem sebe. Ale daleko častěji – tak za protektorátu – jsem to slovo četl od lidí nanicovatých, od podlců. Oháněli se tím slovem, aby stáhli lid své krve tam, kde oni sami vězeli odjakživa.“

A nenávídím to slovo i tehdy, má-li mít jen význam rezignované skromnosti. Neboť od prvního dne člověčenstva vězela ještě za každým tvrzením *Já a my všichni tady jsme pleva, smetí* nějaká potouchle neřestná troufalost, drzost, nestydatost (je totiž na světě nejen hybris velikášství, je na něm i smrdutost „skromnosti“); a hlavně chytrácká spekulace a úmysl hovět si hovniválsky tam, kde hovnivál bývá aliteračně doma.

Nenávídím to slovo, tu lotrovskou zdobnělinu *Čecháček*, a bylo by dobře, kdybyste ji nenáviděli se mnou; neboť kdekoli zazní, bude pravděpodobnost 99:1, že zazněla z úst skutečného Čecháčka, tedy tvora, jehož každé dechnutí by mělo být políčkem pro každého Čecha.“

Zora Dvořáková

Od pana Milana Stava z Kojetína jsme obdrželi výpis ze strojopisu knihy vzpomínek jeho strýce Jindřicha Stava (1882–1963) z Prostějova (předsedy SK Prostějov), který byl v roce 1939 za domnělou velezradu a štvání proti Říši bez soudního rozhodnutí vězněn ve Vsetíně, v Brně na Špilberku a Cejlu a přes pět roků v koncentračním táboře Oranienburg-Sachsenhausen až do roku 1945. V otiskované vzpomínce je i zmínka o Miladě Horákové.

ŠEST ROKŮ V „OCHRANNÉ VAZBĚ“

Masarykův lid

Nacisté končí s naší "ochranou".

Dne 1.května 1945 k večeru jsme došli do lesů před Griwitzí. Byl to poslední den našeho zajetí. Ještě před setmáním zmizeli všichni důstojníci a po nich i všechny eskortující nás strážce. Utábořili jsme se pod mohutnými smrky na svahu, ohraničeném třemi lesními cestami. V noci se přes nás převalila bitva, před Rusy prchající německé tanky, děla, kolony nákladních aut s materiálem všeho druhu, vojsko odhazující a ničící všechno co se v poledním okamžiku zničit dalo. Domnívali jsme se - alespoň ti, kdo byli utábořeni uvnitř trojcestí - že máme Němce za sebou a Rusy před sebou. K ránu však došlo k nové mohutné střelbě a k detonacím. V noci jsme nevěděli s které strany se ukrytí za pně stromů, abychom byli kryti před střelbou, ale k ránu jsme již přestali doufat, že se z toho pekla vůbec dostaneme. Ale nová střelba se brzo vysvětlila. Háftlinci utáboření poblíže cest, po nichž Němci prchali, byli lépe informováni, než-li střed lesního tábora. Při překrotném ústupu několik nákladních vozů havarovalo a ucpalo úzké lesní cesty tak, že posádkám za nimi se hrnoucích vozů nezbylo, nežli s vozů vyskákati a utéci od nich s holými životy. Skupiny vřazů, ležící nedařleho cest to vystihli a daly se hned do akce. Vrhly se neprodlěně na opuštěné vozy a naštědře v nich mezi jiným také množství panzerfaustů, jaly se je hned s radostí vypalovati a mohutnou střelbou vzrušily střed, který pravý stav věci hned nepoznaly.

Jindřich Stav :

Š E S T R O K Ů

V

" O C H R A N Ě V A Z B Ě "

Reportáž a reminiscence na Špíberk, Oranienburg-Sachsenhausen, na " rekreaci " v meklenburských a pomoranských lesích a po šesti letech na návrat domů ze sběrného střediska v Neu Brandenburg .

Masarykův lid

Ruská špička, která na nás narazila před polednem, byla přivítána s nadšením. Ze všech koutů lesa hřmlo radostné volání Zdrástrujte ! a stovky rukou mávaly sovětským vojákům vstříc. Kde kdo se snažil, aby jim podal ruce, nebo alespoň pohládl jejich koníky. Po navázání dotyku s Rusy se naše hladová situace rázem změnila. Rusové nám hned poslali dostatek chleba, k němuž jsme brzo měli i nadbytek masa z dobytka, který se po útěku obyvatelstva z nejbližších statků a osad začal bez pána volně potulovat po lesích a kterého se naši soudruzi-žezníci bez váhání "ujali". Naše žaludky, zvyklé po léta na zatroleně planou stravu, nebyly však na maso a tuky připraveny a zahájily brzo stávkou. Masa mohl nyní mít každý kolik kg chtěl - sám si ho ovšem musel uvařit - ale zkažené žaludky zájem a poptávku po masu ze dne ke dni snižovaly.

- - -

Mezi ženami z Rawensbrücken, které se k nám v lesích připojily, byly také ženy z Lidic a s nimi asi dvacetičlenná skupinka 8 - 14 letých děvčat židovského původu, jejichž rodiče byli utraceni v polských plynových komorách. Velmi obětavě se o ně starala bývalá poslaná Dr. Milada Horáková. Jakmile bylo do lesního tábora přineseno trochu lepších potravin, posbíraných v opuštěných německých proviantních vozech, anebo ve vozech civilních uprchlíků, kteří za přestřelky od svých vozů utekli a již se k nim nevrátili, /krupice, rýže, zavařeniny, umíslý med, ovoce a pod./ bylo hned po lese slyšet její hlas, svolávající polské diwůsky k mimořádné hostině. Na třetí den přijel do našeho lesa sovětský plukovník-komisař, dle všeho stejné národnosti jako byla varšavská děvčata. Spatřiv skupinku polských dětí právě v okamžiku, kdy je Dr. Horáková česala a krmila, byl tím zřejmě dojat a rozplýval se chválou kulturního českého národa a humanity jeho příslušníků, kteří sami ve svízelném postavení a nouzi, neváhají starati

se a pečovat o opuštěné děti jipého národa. Rozhodl, že příští den přesídlíme do Griwitze. Jeho rozhodnutím jsme nebyli právě nadšeni. Ve květnu bylo již teplo a za slunných dní se nám po těžkém protloutkáním života v uplynulých několika letech nezdálo, že bychom se měli v lese zle. Svá obydlí pod mohutnými smrky jsme si mezitím již upravili tak, že do nich nepřešlo, ani nefoukalo. Podnikavější skupiny si dokonce vybudovali z plachet nákladních vozů a plachtového žebroví opuštěných aut pohodlné stany, vybavené někde i "křesly", vylámanými z osobních aut, která v lesích havarovala. Svůj pobyt v lese jsme pokládali za pěknou rekreaci, ve které jsme hodlali pokračovati až do chvíle, kdy budeme s to nastoupiti cestu domů. S námitkami, že pro nás nebude ve městě dosti ubytovacích možností, jsme však nepochodili. To prý není naše, ale jeho starost. Nepřipustí, abychom i dále zůstali v lese, zatím co prý se Němci roztahují ve vilách a pohodlných domech. Dal z celé řady vil a domů vyhazeti civilní obyvatele a nastěhoval do nich nás. Z Griwitze jsme putovali pěšky do Weiden na Veseře, potom do Güstrova pod Roztokem, načež jsme byli převezeni ruskými šoféry v nákladních Studebeckerech do Neu Brandenburgu v Pomořanech. Pořádkovou službu v ulicích těchto míst obstarávaly ruské vojačky. V Güstrově patrolovala na př. před radnicí pěkně urostlá ruská vojačka. Vynesla si z radnice křeslo a sedíc na něm se samopalem v ruce, dívala se zálibně na své zlaté plesové střevíčky s vysokými podpatky, které někde ukořistila a zřejmě se domnívala, že v nich vypadá náramně působivě a vznešeně.

Ve stati, kterou zaslal redakci Masarykova lidu prof. Zdeněk Víšek, je vzpomenu 100. výročí konce života básníka Františka Gellnera a jak došlo k tomu, že je dnes připomenut pamětní deskou v místě, kde byl naposled spatřen na haličské frontě v roce 1914.

CESTA ZA FRANTIŠKEM GELLNEREM

*... Nejlépe by bylo vzdálit se
a nikdy se nenavrátil.
Svým bližním a nejbližším ztratit se
a sám sobě se ztratit.*

(Radosti života, 1901)

Od zmizení mladoboleslavského rodáka, ale především významného českého básníka a karikaturisty Františka Gellnera, který byl 13. září 1914 na haličské frontě rakouskými vojenskými úřady prohlášen za nezvěstného, uplynulo 100 let.

V Mladé Boleslavi, kde se 19. 6. 1881 F. Gellner narodil, nejprve vychodil měšťanskou školu a později i gymnázium (1891 – 99). Jeho otec Karel Gellner, zchudlý židovský obchodník, byl politickým přesvědčením socialista se zájmem o soudobou literaturu a právě díky svému otci se mladý František poprvé dostává k časopisům s dekadentními i anarchistickými tendencemi, jakými byly například *Moderní revue* a *Nový kult*. Zájem o literaturu projevovala rovněž jeho matka, jež měla spisovatelské sklony.

Rámcový biografický a úplný bibliografický přehled života a literárního díla F. Gellnera je shrnut v příslušném slovníkovém hesle *Lexikonu české literatury*¹⁾. Jeho básnické dílo, zahrnující sbírky *Po nás ať přijde potopa*, *Radosti života*, *Nové verše* a *Don Juan*, bylo souhrnně vydáno roku 2003 v pražském nakladatelství KMa.

Básníkovy zmizení

Záměrem následujících řádků pochopitelně není životopisné či literárně-vědné zhodnocení přínosu tohoto dnes již přece jen poněkud pozapomenutého anarchistického umělce české kultuře, nýbrž popis prázdninové cesty – především však jejího završení – která roku 2014 směřovala z Prahy do Gorodku u Lvova a jejíž hlavní motivací bylo předání pamětní desky věnované právě F. Gellnerovi, a to na radnici tohoto patnáctitisícového západoukrajinského městečka, kde se na počátku první světové války odehrávaly těžké boje mezi rakousko-uherskou a ruskou armádou a kde František Gellner měl – podle některých zpráv – navždy zmizet.

Informace o jeho osudu jsou však skoupé, někdy si i vzájemně protirečí, avšak haličská fronta byla nepochybně místem, kde tento hlasatel protispolečenské vzpoury, jenž se nakonec stal obětí odcizeného společenského systému, před kterým svým celým dílem i životem varoval, byl spatřen naposledy²⁾.

Nejasnému osudu tohoto básníka byl věnován například článek Gellnerova mladšího spolužáka z dob mladoboleslavských studií Josefa Macha³⁾, který byl zveřejněn v *Lidových novinách* roku 1932 pod názvem *Z posledních dnů Fr. Gellnera* a jenž vznikl na základě výsledků po-

**FRANTIŠEK GELLNER
1881–1914**

**V blízkém okolí města Horodok byl v září 1914
naposledy spatřen český básník
František Gellner**

**Чеський поет Франтішек Гельнер був
помічений востаннє у вересні 1914 року
в околицях міста Городок**

**W pobliżu miasta Gródek był w wrześniu 1914
roku ostatnio widziany czeski poeta
František Gellner**

válečného pátrání Gellnerova mladoboleslavského přítele dr. Františka Kohna. Ocituje alespoň závěrečné pasáže toho textu, které se staly jakýmsi kompasem této cesty:

A krátce nato, za několik dní, byl Gellner zařazen do pochodové setniny a již 20. srpna poslán na haličskou frontu. Dr. Fr. Kohn přirozeně se zajímal o osud Gellnerův na frontě. Ale o Gellnerovi již nebylo slyšet. Jeho pochodová setnina dostala se záhy do ohně, prodělala boje v době pádu Lvova a rakouského ústupu a za nějaký čas se vrátila – to, co z ní zbylo – do Boleslavě.

Vojáci, kteří s Gellnerem vojákovali a dobře ho znali, vyprávěli po návratu, že kdesi v Haliči – dr. Fr. Kohn myslí, že to bylo někde v okolí Grodka – byl Gellner v malém oddílu, který byl jednoho dne, záhy potom, co se ocitli na frontě, vyslán proti ruským liniím. Bylo to v době, kdy Rusové postupovali. Oddíl se ubíral po nějaké silnici a pojednou, když po delším únavném pochodu odpočívali a vojáci si rozdělali oheň, ocitli se v ohni ruského dělostřelectva, jehož šrapnely začaly hustě a jistě dopadat v bezprostřední blízkosti. Velitel oddílu nařídil ústup, který se ovšem děl rychlejším tempem než postup.

Masarykův lid

Gellner byl již k smrti unaven dlouhým pochodem a sotva se držel na nohou. Ve chvíli, kdy byl nařazen pochod zpátky, nemohl již téměř z místa. Prohlásil, že dále nemůže a že zde zůstane. A zůstal. Lehl si vedle silnice, zabalil se do „celtbaltu“ a očekával svůj osud. Nikdo se o něho nestaral, vždyť to bylo na kvapném ústupu.

To je poslední zpráva o něm. Od té doby ho nikdo neviděl ani živého ani mrtvého, aspoň nikdo, kdo by věděl, že je to básník Gellner...⁴⁾

Přípravy cesty ve stínu ukrajinské krize

Na začátku této cesty byla víceméně hospodská recese několika spolustolovníků jedné slánské restaurace na sklonku minulého roku: „Příští rok má Franta Gellner sto let od zmizení a dodnes je nezvěstný! Zmizel na východní frontě v prvních měsících první světový. Pojedeme tam a někam tam umístíme pamětní ceduli!“ Na konci pak již bylo oficiální přijetí starostou města Gorodok u Lvova a deska nachystaná k umístění v jeho kanceláři.

Na konci února 2014, tedy v době velkého krveprolití na kyjevském Majdanu, došlo k prvním jednáním o itineráři cesty na východ. Ta byla nakonec kompletně vytyčena (a to po trase Praha – Krakov – Přemyšl – Lvov – Gorodok) v červnu. Poté byla objednána a vyrobena ona pamětní deska a cesta mohla – i přes pochopitelné obavy motivované nestabilní politickou situací a především pokračujícími boji na východě Ukrajiny – započít.

Pro celkový úspěch cesty dvoučlenné výpravy slánských ctitelů Gellnerova díla Viktora Čížka a Zdeňka Víška bylo ovšem klíčové zapojení Ilovského Čecha Jindřicha Klímy (příslušníka šestičlenné české menšiny ve Lvově), který za využití svých znalostí terénu i znalostí ukrajinského a ruského jazyka přispěl výrazně k úspěchu mise.

Cíl: Gorodok

Ve čtvrtek 21. 8. 2014 – po předchozím šestidenním putování třemi státy střední Evropy – nastala chvíle, kdy po přesunu ze Lvova místním autobusem (*maršrutkou*) do města Gorodok jsme navštívili zdejší radnici. Přátelsky, ale zkoumavě jsme byli nejprve přijati zástupcem starosty panem Jaroslavem Skobalou. Ten nám po kratším rozhovoru domluvil schůzku se samotným starostou města panem Mykolou Savkou, který pamětní desku přijal a přislíbil její umístění na důstojném místě v místním muzeu.

Gellnerovo jméno představitele gorodské radnice pochopitelně nemohlo oslovit, avšak velmi dobře jim bylo

známo jméno a dokonce i dílo Jaroslava Haška, jiného českého anarchisty a bohéma. Starostou města jsme byli rovněž upozorněni na skutečnost, že spisovateli podobného osudu, který se stal rovněž obětí první světové války (třebaže nepřímou), již zde pamětní deska byla v minulosti odhalena. Tímto literátem byl rakouský expresionistický básník Georg Trakl⁵⁾, který jako zdravotník pobýval roku 1914 v místním vojenském lazaretu – než v Krakově spáchal pod dojmem válečných hrůz sebevraždu. Vstřícnost vedení města a současně i vyjádření uznání a respektu této misi bylo jejím nečekaně úspěšným závěrem. O naší návštěvě později informoval zdejší veřejnost i regionální tisk – radniční zpravodaj *Golos rátuši*.

Básník František Gellner, ve svých 33 letech povolán do války po letech prožitých ve spisovatelských a novinářských kruzích, často nad sklenkou vína i piva, je jedním z alternativních symbolů nesmyslnosti války. Osud člověka, který byl věren svým dekadentním veršům a zmizel bez určení místa úmrtí, bez pohřbu, bez obřadu, beze všeho...

Ještě několik let po první světové válce čekali jeho přátelé v pražských hospodách na to, až se otevrou dveře a on tam bude stát – s jemně nadržlým úsměvem na rtech a půjde k jejich stolu a bude s nimi diskutovat o všem možném. Čekali však marně...

Viktor Čížek, Zdeněk Víšek

Poznámky:

- 1) *Lexikon české literatury*, 1. díl, A – G, Praha 1985, s. 793 – 794)
- 2) Jinou, ale také nijak neověřenou verzi o zmizení F. Gellnera, zmiňuje například badatelka Jana Volfová ve své studii v časopise *Český dialog* č. 6-7/2001: *Na lístku plukovního lékaře dr. Fialy z haličské fronty píše do Brna známým, „...že ho viděl jako maroda na voze pro neschopné pochodu za ústupu od Lvova mezi Zamošci a Tomaszovem.“ Od 13. září 1914 je veden jako nezvěstný. Uplynul pouhý měsíc a pár dnů od vyhlášení války. O jeho konci kolovala řada dohadů, ba legend. Nejspíše citlivá povaha umělce neunesla hrůzu zabíjení a ústupu nebo bouřlivák v něm se vzepřel jakémusi nesmyslnému rozkazu důstojníka a ten ho zastřelil.*
- 3) Básník, prozaik a překladatel. Narodil se 5. 2. 1883 v Loučnu u Nymburka. Spolu s Františkem Gellnerem studoval na gymnáziu v Mladé Boleslavi. V Praze a později i v Innsbrodu studoval filosofii, ale studia nedokončil. Byl jedním ze zakládajících členů spolku začínajících literátů Syrix i Haškovy recesistické Strany mírného pokroku v mezích zákona (1911). Od roku 1912 redaktor krajanských listů, učitelem a úředníkem v Chicagu a New Yorku. Za první světové války se účastnil československého zahraničního odboje a od roku 1920 zastával funkci ředitele tiskové služby u čs. velvyslanectví ve Washingtonu. V letech 1922-27 působil na velvyslanectví v Římě a od roku 1927 na ministerstvu zahraničních věcí v Praze. Po návratu do ČSR psal o svých zážitcích a zkušenostech v cizině a rovněž se věnoval překladatelské činnosti. Zemřel 8. 11. 1951 v Praze.
- 4) *Lidové noviny*, č. 281, 4. 6. 1932. Tento článek je rovněž dostupný v publikaci *Druhé droby z Františka Gellnera*, s. 191 – 194, Brno 2005
- 5) Georg Trakl (3. 2. 1887 – 3. 11. 1914), rakouský expresionistický básník. Jeho lyrická díla, ovlivněná převážně dekadencí, tvoří základ rakouské poezie 20. století. Narodil se v Salcburku v rodině obchodníka. Jeho umělecky založená matka Marie, která byla českého původu, měla na budoucího básníka velký vliv. Poezii začal psát již v 17 letech. V roce 1905 zahájil ve Vídni studia farmacie, jež ukončil o pět let později. Na studiích se spřátelil s vídeňskou uměleckou bohémou. Za první světové války byl Trakl vyslán jako zdravotník do města Gródek (Gorodok) na dnešních polsko-ukrajinských hranicích. Hrůzy války ještě prohloubily jeho depresivní povahu, na což reagoval pokusem o sebevraždu zastřelením. Byl ale zachráněn a převezen do nemocnice v Krakově, kde nakonec 3. listopadu 1914 spáchal sebevraždu předávkováním kokainem.

AKTUALITY

V letošním roce uplynulo 25. roků od pádu komunistické totality v Československu; jemu časově předcházela pád Berlínské zdi. Avšak naděje a iluze, s nimiž jsme začali pohlížet do budoucích let, byly konfrontovány s novými a tvrdými skutečnostmi. Vyvstaly nové problémy, s nimiž si lidská společnost zatím neví rady. Nad tím se zamýšlí redaktor MF Dnes Milan Vodička v článku Opravdu tehdy „padla zeď“? (MF Dnes 7. 11. 2014).

OPRAVDU TEHDY „PADLA ZEĎ“?

Na železnou oponu to bylo hodně nepravděpodobné místo. Byli tam lvi. A taky žirafy a sloni. Byla to nádherná Afrika plná volnosti. Ale byl tam ten plot. Nahoře rozdvojený, aby ho nešlo přelézt. Ale lidé zvládnou všechno. „Někdy se tady najdou kostry,” řekl ranger. „Ti lidé přelezou plot, a jak postupují divočinou, když mají smůlu, zabijou je zvířata. Lev, buvol a tak.”

Bylo to v Jihoafrické republice, na hranici s Mosambikem.

Plot v Ceutě byl mnohem důkladnější. Místy i trojitý, šest metrů vysoký. Tohle španělské město obklopené marockým územím je výspou Evropské unie v Africe. Evropu od Afriky tady dělí opravdová železná opona. Jen se tam nestřílí a nejsou tam miny jako kdysi kolem té skutečné.

Když šla před 25 lety dolů Berlínská zeď, byla to doba, kdy člověk mohl podlehnout dojmům, že tím všechny zdi a opony skončí. Ve skutečnosti je to přesně naopak.

Je jich mnohem víc než tehdy. Vyrůstají nové a nové. Lidé je teď dokonce stavějí nejrychlejším tempem za celou historii. Jen za posledních deset patnáct let se jich podél hranic států od pacifických pláží Ameriky přes písky Arábie, himalájská údolí a džungle jihovýchodní Asie až po Dálný východ postavilo přes třináct tisíc kilometrů.

Vrátily se i do Evropy. Před dvěma roky vyrostla čtyři metry vysoká železná opona na hranici Řecka a Turecka. Hranice pevnosti Evropa působí impozantně: někde je to dvojitý plot, jinde je sice jednoduchý, ale před ním se zvedají nekonečné kotouče žiletkového drátu. Podobná opona byla teď natažena i podél úseku bulharské hranice s Tureckem.

Těžko říct, kolik je na světě dnes zdí a plotů, protože ne vždy je jasné, co všechno pod ně lze započítat. Ale existují seznamy, jež se sice často v jednotlivostech liší podle toho, co berete jako plot, nicméně většinou mají přes čtyři desítky položek. A většinou jsou to vlastně železné opony naruby.

Od 11. září je jich třikrát víc. Ta řecká opona, stejně jako bulharský plot, mají stejnou příčinu. Není v tom nic proti Turkům. Předtím, než Řekové začali se stavbou podél hraniční řeky Evros, přebrodilo ji za jediný rok 55 tisíc uprchlíků, kteří jen přecházeli přes Turecko z Blízkého východu a Asie. Hledali cestu do Evropy. V Bulharsku přes hranici s Tureckem přešlo za rok jedenáct tisíc lidí.

Když Winston Churchill prohlásil, že „od Štětína na Baltu až po Terst na Jadranu byla napříč celým kontinentem spuštěna železná opona”, její smysl byl v tom, že bránila lidem uvnitř dostat se ven. Teď mají ploty a zdi zabránit lidem dostat se dovnitř.

Se svými detektory pohybu, automatickými termovizory, občas i se satelity, pozemními i námořními radary či

bezpilotními letouny představují výkřiky techniky 21. století. Berlínská zeď a železná opona byly proti nim primitivní zařízení primitivní doby. A tak je dnes stavba opon lukrativní byznys, jen Indie zaplatila za plot na hranicích s Pákistánem dvě miliardy dolarů.

Paradoxem těch plotů je, že vyrůstají v době, kdy méně fyzické zdi mizí. Žijeme v časech globální ekonomiky, globální kultury a nadnárodních společností, svět je neuvěřitelně propojený a pohyblivý.

Ale právě proto je to také svět zdí.

Představy krásného nového globalizovaného světa z 90. let, jež přišly po stržení železné opony, narazily na tvrdou realitu.

Tak nějak se počítalo s tím, že se v něm budou chtít volně pohybovat jen obyvatelé rozvinutého světa. Jenže tím, kdo se dal do pohybu ve velkém, byl naopak ten rozvojový.

Kromě toho přišlo 11. září a obavy z terorismu. A tak jen od roku 2001 se počet zdí a plotů mezi státy zvýšil třikrát.

Za studené války byla železná opona s ostnatými dráty a betonovou zdí uprostřed Berlína považována svobodným světem za ostudu východního bloku a symbol jeho barbarství. Je nechtěnou ironií doby, že největší a nejdokonalejší zdi dnes staví zrovna svobodný svět. Tři demokracie, USA, Izrael a Indie, obehly své hranice skoro šesti tisíci kilometry plotů, zdí a zátarasů.

A jede to dál. USA dokonce zvažovaly, že kvůli terorismu vystaví ploty i na hranicích s Kanadou. Ploty dnes lemují prakticky všechny hranice na Arabském poloostrově. Před nedávnem oznámila Ukrajina, že postaví zeď podél hranice s Ruskem.

To kvůli napjatým vztahům, takže to zní skoro jako re-príza časů studené války. Dnes se však hraniční ploty stavějí hlavně kvůli terorismu, přistěhovalcům, pašerákům, či dokonce pytlákům. Za časů globalizace je totiž všechno snazší: hranice jako by postihla eroze, a protože světla Evropy, Ameriky nebo třeba Bengalů září na dálku a přitahují, lidé hledají škvíry. Vlády ztrácejí nad vlastními hranicemi kontrolu, a tak stavějí nové úžasné ploty.

Vypadají spolehlivě. Ale jedna paní řekla: „Postavte patnáctimetrový plot a já se vsadím, že někdo hned přinese šestnáctimetrový žebřík.”

Jmenuje se Janet Napolitanová a byla ministryní vnitřní bezpečnosti USA.

Tak by o tom měla něco vědět.

Milan Vodička

ZE VZPOMÍNEK PAMĚTNÍKŮ

Ožívujeme převratné události z listopadu 1989 ve vzpomínkovém vyprávění zástupce šéfredaktora deníku Svobodného slova Karla Sedláčka, který byl přímým účastníkem tehdejšího dění. (Z knížky K. Sedláčka a M. Nevolety Balkon – Fenomén listopadu 1989; Nakladatelství Eva–Milan Nevolet, 2010)

VZPOMÍNKY NA BALKON MELANTRICHU Dny, na které nelze zapomenout – prolog Karel Sedláček

V pondělí 20. listopadu 1989 jsem vystoupil z metra o stanici dřív, tedy u Muzea. Bylo pošmorné ráno, ale u pomníku sv. Václava už postávalo několik lidí, kteří živě diskutovali, na podstavci pomníku už bylo vy-lepeno, myslím, několik plakátů a také zvětšený vý-střižek z první stránky Svobodného slova.

Šel jsem náměstím pomalu dolů k budově vydavatelství Melantrich, kde sídlila také redakce Svobodného slova. Na stromech visely sešíváčkou připevněné vý-

střižky z našich novin a velký hrozn lidí se mačkal před naší výkladní skříní, kde byly vystaveny celé noviny.

Svobodné slovo patřilo za komunistů k nedostatkovému zboží. Získat předplatné bylo skoro nemožné. Koupit si Slovo ráno v trafice měli šanci jen ti, kteří mohli trafikantce nabídnout vhodnou protislužbu. Zkrátka, podpultovka. O to větší shánka po něm byla onoho pondělního rána. A to platí i pro další dny, kdy to bylo právě Svobodné slovo, jež rozsáhle a pravdivě informovalo o vývoji „sametové revoluce“.

Bohužel role Svobodného slova v listopadu a v provinci roku 1989 byla a je stále nedocenená. Potvrdily to vzpomínkové relace a články u příležitosti 20. výročí pádu komunistické totality. Často dokonce zkreslovaly celou situaci a nejsem si jist, zda to bylo jen z pouhé neznalosti nebo také ze zlého úmyslu.

Proč se lidé v listopadu 1989 scházeli právě před budovou Svobodného slova? Těch důvodů bylo několik.

Jak se budovala obliba

Už před rokem 1968 patřilo Svobodné slovo, tiskový orgán Československé strany socialistické, k oblíbeným deníkům, protože bylo spolu s Lidovou demokracií, deníkem Československé strany lidové, méně propagandistické než ostatní tisk. I když v redakci byli dokonce i tři členové KSČ a tvořili jakousi stranickou buňku. A v roce 1968 si Slovo získalo velkou oblibu, protože silně kritizovalo komunistický režim.

Po srpnové okupaci se taky do redakce vlížíla normalizace. Několik redaktorů muselo odejít, ale šéfredaktor byl pouze odsunut do nakladatelské redakce Melantrichu.

Nastoupilo sice nové vedení redakce den